

УДК 801.8

DOI 10.33514/1694-7851-2024-3/2-332-336

Джаныгулова А.К.

окутуучу

И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

Eld-janase18811@mail.ru

Дуйшеева Ш.

окутуучу

И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

sh.duisheeva@mail.ru

Сыдыкова Ч.Ж.

окутуучу

И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бишкек ш.

chynara84.kg@mail.ru

АНГЛИС ЛЕКСИКОНОДУН ЭТИМОЛОГИЯЛЫК МҮНӨЗДӨМӨЛӨРҮ

Аннотация: Бул макалада англис лексикондорунун этимологиялык мүнөздөмөлөрү каралат. Биз сөздөргө көнгөнбүз: окуйбуз, жазабыз, сүйлөшөбүз. Тил бизге абадай керек. Бирок биз сөздүн кантип пайда болгонун, анын тарыхы жана келип чыгышы жөнүндө сейрек ойлонобуз. Бирок бул бүтүндөй илим, абдан кызыктуу жана олуттуу жана аны биз – этимология деп атайбыз, грек тилинен которгондо "сөздүн чыныгы мааниси жөнүндөгү илим"дегенди билдирет. Этимологияда логика жана фантазия эң сонун айкалышат. Илимий этимология бар, фактыларга жана олуттуу гипотезаларга негизделген, андан кийин эң укмуштуу божомолдорго жана ассоциацияларга байланышкан элдик этимология бар. Сөз канчалык улуу болсо, анын этимологиясын түшүнүү ошончолук кыйын болот.

Негизги сөздөр: лексикон, этимология, термин, муноздомо, тил, лингвистика.

Джаныгулова А.К.

преподаватель

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

г. Бишкек

Eld-janase18811@mail.ru

Дуйшеева Ш.

преподаватель

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

г. Бишкек

sh.duisheeva@mail.ru

Сыдыкова Ч.Ж.

преподаватель

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

г. Бишкек

ЭТИМОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА АНГЛИЙСКИХ ЛЕКСИКОНОВ

Аннотация: В этой статье рассматривается этимологическая характеристика английских лексиконов. Мы привыкли к словам: читаем, пишем, разговариваем. Язык нужен нам как воздух. Но мы редко задумываемся о том, как появилось слово, каковы его история и происхождение. А ведь это целая наука, очень интересная и серьезная, и имя ей – **этимология**, что в переводе с греческого означает «наука об истинном значении слова». В этимологии прекрасно уживаются логика и фантазия. Есть этимология научная, основанная на фактах и серьезных гипотезах, а есть народная, допускающая самые невероятные предположения и ассоциации. Чем старше слово, тем сложнее разобраться в его этимологии.

Ключевые слова: лексика, этимология, термин, описание, язык, лингвистика.

Dzhanygulova A.K.

teacher

Kyrgyz State University named after I. Arabaev

Bishkek c.

Eld-janase18811@mail.ru

Duisheeva Sh.

teacher

Kyrgyz State University named after I. Arabaev

Bishkek c.

sh.duisheeva@mail.ru

Sydykova Ch.Zh.

teacher

Kyrgyz State University named after I. Arabaev

Bishkek c.

chynara84.kg@mail.ru

ETYMOLOGICAL CHARACTERISTICS OF ENGLISH LEXICONS

Annotation: Etymological characteristics of English lexicons are considered in this article. We use the words, we read, write, talk using them. We need language like air. But we rarely think about how the word appeared, what its history and origin are. But this is a whole science, very interesting and serious, and its name is etymology, which means "the science of the true meaning of the word". Logic and fantasy get along well in etymology. There is a scientific etymology based on facts and serious hypotheses, and there is a folk one that allows the most incredible assumptions and associations. The older the word, the more difficult to understand its etymology.

Key words: lexicon, etymology, term, description, language, linguistics.

Лексикологияны изилдөө деген эмне? Бул тил илиминин сөздү, анын табиятын жана функциясын, анын маанисин жана ар кандай сөздөр менен маанилик байланышын изилдеген бөлүгү. Айырмачылыктын биринчи көрүнүшү – Лексикология 1970-жылдарга таандык, бирок ошол мезгилде лексикологдор бар. Анын этимологиясы грек сөзүнөн келип чыккан – lexicon

– “же сөз үчүн” дегенди билдирет, же – *lexis* – “кеп”, “сөз” дегенди билдирет, мында – *logia* суффикси “изилдөө” дегенди билдирет. Сөздөрдү изилдеп, бирок сөздүктөрдү, сөздүн сөздүктөргө кирүүсүн, анын бүткүл лексика менен көз карашын эске алуу менен изилдеген илим – Лексикография бар. Сөздүккө байланыштуу сөздөрдү изилдеген илимпоздор лексикографтар катары гана эсептелет. Эми бул бизге «Лексикология» илиминин маанисинин жана анын лингвистикадагы функциясынын аныктамасы түшүнүктүү. “Lexicon” аныктамасы жөнүндө эмне айтууга болот? Бул бир эле маанини билдиреби же таптакыр айырмаланып, тил илиминде өзүнчө орунга ээби? Эмнеси болсо да, биз аны майда-чүйдөсүнө чейин карап көрөлү. [1]

Лексика – бул сөздүн өзү, адамдар күнүмдүк сүйлөшүүдө колдонгон сөздөрдүн запасы. Лексика түзмө-түз, жалпы, оозеки жана башка болушу мүмкүн, алар изилдөөнүн ар кандай тармактарына ылайык классификацияланган, мисалы, медицина, илим, курулуш, IT технологиялар жана башка көптөгөн нерселер. Китеп окуу – адамга негизги таасир, сөз байлыгын, лексикасын байытуу. Ал адамдардын орфографиялык, сүйлөө жана ой жүгүртүү жөндөмдөрүн өнүктүрөт.

Лингвистикалык теориялар жалпысынан адам тилдерин эки бөлүктөн турат деп карайт: лексика, негизинен тилдин сөздөрүнүн каталогу (анын сөз кору); жана грамматика, бул сөздөрдүн маанисин сүйлөмгө айкалыштырууга мүмкүндүк берген эрежелер системасы. Лексиканын курамында сөз катары өз алдынча тура албаган (көпчүлүк аффикстер сыяктуу) байланыштырылган морфемалар да кирет деп эсептелет. Кээ бир талдоолордо лексиканын составына татаал сөздөр жана идиомалык сөз айкаштарынын айрым класстары жана башка коллокациялар да кирет. Англис тилинин лексикасынын табиятын жана анын тарыхый өнүгүшүн түшүнүү үчүн анын ар түрдүү катмарларынын этимологиясын, алардын пайда болушунун тарыхый себептерин, алардын көлөмүн жана ролун, ошондой эле англис лексикасын толуктоодо жергиликтүү жана кабыл алынган элементтердин салыштырма маанисин изилдөө зарыл. Бул көз караштан англисче сөз-столдун сыпаттамасына киришүүдөн мурун кээ бир терминдерге өзгөчө токтолушубуз керек. [2]

Лингвистикалык адабиятта жергиликтүү термин шарттуу түрдө англосаксон тектүү сөздөрдү континенттен 5-кылымда герман уруулары — бурчтар, саксондор жана жуттар тарабынан Британия аралдарына алып келген сөздөрдү белгилөө үчүн колдонулат. Ал эми иш жүзүндө бул термин көбүнчө башка тилде келип чыгышы мүмкүн болбогон сөздөргө карата колдонулат. Ошентип, жол деген сөз түпкүлүктүү катары классификацияланат, анткени анын келип чыгышы кандайдыр бир деңгээлде так аныктала элек. Лингвистика илиминин мындан аркы прогресси анын келип чыгышына кандайдыр бир деңгээлде жарык чачышы мүмкүн жана ал кандайдыр бир мурунку мезгилде алынган болушу мүмкүн деп божомолдоого болот. Дал ушул себептен профессор А.И.Смирницкий англис тилинин эң алгачкы кол жазмаларына таянуу менен жергиликтүү терминдин 7-кылымдагы англис тилиндеги сөз фондунда бар деп болжолдонгон сөздөр катары башка чечмелөөнү сунуш кылган. Бул чечмелөөнүн артында бир аз ишенимдүү критерийлер болушу мүмкүн, бирок анын бир эле кемчилиги бар окшойт — эки көз караш тең англис тилиндеги түпнуска элементти статикалык катары көрсөтөт. [2]

Андан ары, биз түпкүлүктүү терминди башкача түшүнүүдөн, байыркы англосаксондук өзөктү гана эмес, ошондой эле алардын негизинде англис тилинде иштеген ар кандай процесстердин жардамы менен кийинчерээк ойлоп табылган сөздөрдү да камтыйт. Англис лексикасынын 30 пайызын гана түзгөн жергиликтүү сөздөр эң көп колдонулган сөздөр, анткени алар Торндайк

жана Лонге түзгөн 500 эң көп сөздүн 80 пайызын түзөт (The Teachers' Wordbook of 30,000 words. New York, 1959).

Түпкүлүктүү сөздөр индо-европа, жалпы герман жана англис тилдерин камтыйт. Англис тилиндеги сөздөрдүн эң байыркы катмары индо-европа тегинен келип чыккан, индо-европа тобундагы бардык же көпчүлүк тилдерде жалпы тамырларга ээ. Алар элементардык түшүнүктөрдү билдирет, аларсыз эч кандай адам байланышы мүмкүн эмес. Алардын ичинде бир нече семантикалык топтор бар:

1. Тууганчылыкты билдирген сөздөр, мис. ата (Ватер, патер, падре), эне (Мугтер, мать), уул (Сохн, сын), кыз (Точтер, дочь), бир тууган (Брудер, брат);
2. Адамдын дене мүчөлөрүн билдирген сөздөр, мис. бут (пядь), мурун, эрин, жүрөк (сердце), кулак, тиш, көз;
3. Жаныбарларды билдирген сөздөр, мис. уй, чочко, каз, карышкыр (Вольк, волк);
4. Өсүмдүктөрдү билдирген сөздөр, мис. дарак, кайың (береза), жүгөрү (зерно);
5. Сутканын убактысын билдирген сөздөр, мис. күн түн;
6. Асман телолорун жана жаратылыш кубулуштарын билдирген сөздөр, мис. күн (die Sonne, солнце), ай, жылдыз, суу (Wasser, вода), шамал, жыгач, адыр, таш;
7. Бирден жүзгө чейинки сандар;
8. Көп сандаган сын атоочтор, мис. кызыл (сал. укр. рудий, Р. рыжий), жаңы, кубанычтуу (гладкий), кайгылуу (сыт), тез, жай;
9. Зат атоочтор – жекече (скандинавиялык карыздан тышкары) жана көрсөтүүчү;
10. Көптөгөн этиштер, мис. болуу (быть), туруу (стоять), отуруу (сидеть), жеш (есть), билүү (знать). [3, с.76]

Лексиканы тилдеги болгон сөз түзүүчү элементтерден түзүү жана башка элдердин тилдеринен сөздөрдү өздөшпүү жолу менен жаңы сөздөр менен толуктоо – бардык тилдер үчүн мыйзам ченемдүү көрүнүш. Ар бир тилде, ата – бабаларынын сөздөрү менен бирге, этимологизациясынын өзгөчөлүктөрү бар (келгин сөздөр деп аталат) көптөгөн байыркы жана кийин кошудган сөздөр бар. Тил чет тилдеги, эл аралык лексиканы канчалык оңой өздөшпүрсө жана башка тилдерден келген сөздөр менен канчалык оңой толукталса, бул тил ошончолук заманбап жана байыраак болот. Башка тилдин сөздөрү англис тилинде да кездешет. Тил ар кандай себептерден улам – тышкы (тилдик эмес) жана ички (тилдик) болуп толукталып турат. Тышкы себептер-бул элдердин ортосундагы ар кандай байланыштардан улам, ички себептер-тилдин лексикалык тугумунун өнүгүү муктаждыктары менен кеңейет.

Колдонулган адабияттар:

1. Амосова Н. Н. Этимологические основы словарного состава современного английского языка. М.: Издательство литературы на иностранных языках, – 1956 б.
2. Антрушина Г. Б., Афанасьева О. В., Морозова Н. Н. Лексикология английского языка: учеб. пособие для студентов. Изд-е 2-е, стереотип. М.: Дрофа, 2000.
3. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка: учебник для ин-тов и фак. иностр. яз. Изд-е 3-е, перераб. и доп. М.: Высшая школа, 1986.
4. <https://en.wikipedia.org/wiki/Etymology>
5. <https://en.wikipedia.org/wiki/Lexicon>
6. Р. С. Гинзбург, С. С. Хидекель, Г. Ю. Князева, А. А. Санкин Курс современной английской лексикологии. Издание Переработанное и Дополненное Москва Высшая школа 1979.